

Turkménsky sultanizmus podľa Nijazova: analýza režimu 1991–2006

Matej Kurian¹

Abstract: *Nijazov's Turkmen Sultanism: Regime Analysis*

The author describes the political regime of Nijazov's Turkmenistan and explores the possibility of its classification as "sultanistic regime". A historical perspective on the creation of the modern Turkmen nation in the USSR and the path to independence are provided, along with a description of its unique political institutions. Later, the concept of the sultanistic regime is introduced and Turkmen political praxis is discussed within that framework. In conclusion, the author briefly sketches perspectives of the regime.

Key words: *Democracy, H. Chehabi, J. J. Linz, Rentier states, Rubnama, Rule of law, Saparmurat Nijazov, Sultanism, Turkmenbashi, Turkmenistan*

Revolúcia ruží na jeseň 2003 v Gruzínsku, ukrajinská oranžová revolúcia po prezidentských voľbách v roku 2004, či revolúcia tulipánov po parlamentných voľbách v roku 2005 v Kirgizsku pritiahli záujem širšej odbornej verejnosti k regiónu postsovietskych krajín. Nepokoje v uzbeckom meste Andidžan v máji roku 2005 vyvolali ďalšie otázky nad politickými režimami v Strednej Ázii. Z piatich krajín tohto geopolitického územia – Kirgizska, Turkménska, Uzbekistanu, Tadžikistanu a Kazachstanu – vyčnieval dlho turkménsky politický režim jednak podobou svojho formálneho usporiadania moci, ako aj v reálnom fungovaní. Turkménsky postsovietsky režim Saparmurata Nijazova (1991–2006) disponujúci veľkými zásobami ropy² na svete bol dlhodobo jedinou stredoázijskou krajinou bez legálnej domácej opozície s vysokou mierou represie.

Náhlym úmrtím „Otca Turkménov“ Saparmurata Nijazova 21. decembra 2006 po zlyhaní srdca sa pravdepodobne zavŕšila jedna etapa politického usporiadania turkménskej spoločnosti. Vláda Nijazova mala zjavne nedemokratický charakter, ktorý dával rôznym komentárom dostatočný dôvod na to, aby Turkménsko označovali za režim totalitný, alebo autoritársky (Bohr 2006: 13; Al-Bassam 1997; Horák 2003). Zámerom tejto state je zhodnotenie činnosti tohto

¹ Autor je študentom magisterského študijného programu Politológie na Katedre politológie, Fakulta sociálnych štúdií Masarykovy univerzity, Joštova 10, 602 00 Brno; e-mail: kurian@fss.muni.cz.

² Odhady o množstve (nevyťažených) zásob sa líšia od 4. najvyššieho na svete až po približne 20. miesto. Nepochybne sa jedná o nezanedbateľné množstvo pri analýze režimu a jeho chovania.

režimu S. Nijazova s následným upresnením klasifikácie režimu v rámci typológie nedemokratických režimov J. J. Linza.

Samotnej klasifikácii predchádza priblíženie formovania moderného Turkménska a nástup súčasného prezidenta Saparmurata Nijazova k moci počas perestrojky. V ďalšej časti práce bude načrtnuté post-sovietske fungovanie turkménskeho politického režimu, fáza nacionalistického apelu a upevňovania moci prezidenta Nijazova. Fungovanie hlavných politik režimu po roku 1994 bude skúmané jednotlivými charakteristikami konceptu sultanistického režimu, ktoré sú v práci pre pohodlnosť čítania priblížené. Práca pre rozsahovú obmedzenosť abstrahuje od vplyvov medzinárodných hráčov na Turkménsko, či špekuláciám o volebnej kampane na uprázdnené prezidentské miesto (zima 2007).

Zrod a zánik sovietskeho Turkménska

Krátke priblíženie sovietskej histórie Turkménska³

Turkménsko a turkménsky národ je do vysokej miery výtvorom politik Sovietskeho zväzu. V roku 1881 sa dostáva územie dnešného Turkménska pod nadvládu cárskeho Ruska, v roku 1917 pod nadvládu nastupujúcich boľševikov, v roku 1920 sa stáva *oblast'ou* Turkestanskej socialistickej republiky, aby sa nakoniec stalo v roku 1924 Turkménskou sovietskou socialistickou republikou, ktorá spĺňa 4 Stalinove požiadavky národa: jednotu jazyka, územia, ekonomiky a historickej kultúry (Cummings, Ochs 2002: 115; Kuru 2002: 71).

Ako konštatuje Addriene Lynn Edgar – pred príchodom boľševikov boli Turkméni:

[f]ragmentovaní podľa genealogických skupín, ktoré navzájom bojovali, rozprávali odlišnými dialektmi a ktorým vládlo 5 rozdielnych štátov. Turkménske obyvateľstvo, bolo z drvicej väčšiny negramotné, roztrieštené po rozsiahlej, ťažko dostupnej a vysušenej krajine. Napriek tomu, že tieto turkménske skupiny tvrdili, že zdieľajú spoločných predkov, nezdieľali predstavu o spoločnom území, politických inštitúciách či spoločný jazyk, ako aj masovú kultúru vo forme tlače, alebo vzdelania – v krátkosti žiadnu z vlastností moderného národa.

(Edgar 2004: 1-2)

³ Táto časť práce výdatne čerpá z úvodu precízne spracovaného diela Addriene Lynn Edgar o vytváraní Turkménska a jeho sovielizácii *Tribal Nation: The Making of Soviet Turkmenistan*. Pre charakteristiku súčasného turkménskeho režimu je kľúčová história Turkménskej sovietskej socialistickej republiky pri jej vzniku a tesne pred rozpadom ZSSR.

Zrod „moderného“ Turkménska a moderného turkménskeho národa tak súvisí s dvoma rozdielnymi a vzájomne si často protirečiacimi politikami ZSSR – národného vymedzovania (*nacional'noje razmeževanije*) v rokoch 1924–1936 a vytvárania nového socialistického človeka (*novyj sovetskij človek*), pre ktorého etnický pôvod nemá hrať žiadnu úlohu a ktorý sa mal stať základom sovietskeho národa (*Sovetskij narod*) (Akçali 2003: 414).

Práve aktivity Sovietskeho zväzu súvisiace s vymedzením hraníc medzi jednotlivými republikami na etnickom základe, následné vytváranie zrkadlových štruktúr komunistických strán a obsadzovania miestnych talentov do vysokých straníckych funkcií významným dielom napomohli vytvoreniu turkménskych elít. Horúčkovitá činnosť budovania národa za výdatnej asistencie sovietskych odborníkov sprevádzaná kodifikáciou národných jazykov a vzdelávania v ňom, bola v prípade Turkménska dokončená za necelých 10 rokov. Spojenie modernizácie v revolučno-transformačnom sovietskom projekte a vytváranie moderného turkménskeho národa neboli bezproblémovo zlučiteľné projekty. Turkménske obyvateľstvo a predovšetkým vznikajúce vzdelané triedy sa obávali straty svojej znovuobjavenej (novovytvorenej?) identity a sebe vlastným spôsobom sa naučili „rozprávať boľševicky“, tak aby túto identitu ochránili, čo sa prejavilo napríklad prenášaním ideologických konceptov triedneho boja na klanovú štruktúru spoločnosti (Edgar 2004: 11).

Počas sedemdesiatročného trvania Sovietskeho zväzu sa Turkménsko modernizovalo – nastalo masívne využívanie jeho prírodných zdrojov, predovšetkým ropy a zemného plynu. Poľnohospodárstvo, hlavne pestovanie bavlny, tvorilo a dodnes tvorí významnú časť hospodárstva. Ako poznamenáva žurnalista Alexander Bušev, za ropu, nerastné suroviny a bavlnu Turkménsko na oplátku dostalo všetko od toaletného papiera až po automobily žiguli (Bushev 1994: 45). Je potrebné poznamenať, že snahy o vytvorenie moderného politického národa v prípade Turkménska uspeli len čiastočne – klanová príslušnosť hrala (a dodnes hrá) počas trvania komunistického režimu dôležitú úlohu, čomu odpovedalo pomerne obsadzovanie vplyvných postov na základe tejto príslušnosti (Horák 2005: 94).

Nástup Gorbačova a Saparmurata Nijazova

Okamihom zmien, ktoré ovplyvnili tvár krajiny na dlhé roky sa stal nástup Michajla Gorbačova v roku 1985, jeho politiky *glasnosti* a *perestrojky* a nimi vyvolané zmeny v Turkménsku. Zmeny charakterizuje nástup Saparmurata Nijazova do čela lokálnej komunistickej strany a zmiznutie pamätníka postaveného na počesť stého výročia „dobrovoľnej anexie územia“ (Bushev 1994: 45).

Saparmurat Nijazov sa do vysokej politiky dostáva ako vzdelaný inžinier počas pôsobenia v Leningrade. Nedostatok vzdelaných elít a „vhodný pôvod“ Nijazova, ktorý ako dieťa stratil klanové ukotvenie⁴ uľahčili jeho politickú kariéru (ICG 2003: 3). V roku 1985 sa počas gorbačovovských anti-korupčných čistiek dostáva na významné stranícke pozície v Komunistickej strane Turkménska. V roku 1986 sa stáva jej prvým tajomníkom, koncentruje moc vo svojich rukách a formálne preberá agendu *perestrojky* a *glasnosti* (Sabol 2003: 49).

O Turkménsku však možno povedať, že nesledoval politiku liberalizácie, ktorá sa prejavovala v Sovietskom zväze. Komunistické elity v ňom patrili medzi jedny z najortodoxnejších v celom Sovietskom zväze. Martha Olcott (1992: 112) konštatuje, že práve v stredoázijských republikách sa podarilo komunistickým stranám izolovať od liberalizačných trendov tým, že sa stali patrónmi národných umení, obnoviteľmi národného povedomia, náboženstva a domácich jazykov na úkor ruštiny. Elity nemali, ako naznačuje príklad *Agzybirliku* (pozri ďalej), záujem na otváraaní politického priestoru. Boli izolované nielen od trendov západných demokracií ale aj od liberalizačných trendov v Sovietskom zväze (Cummings, Ochs 2002: 122). Vystúpenie opozičného Hnutia populárnej jednoty (*Agzybirlik Khalq Kherketi*, zameraného na národnostné a ekologické otázky tvoreného predovšetkým intelektuálmi z Akadémie vied⁵) nezanechalo na politickej scéne žiadne zásadné zmeny, podobne ako opozičné hnutie *Demokratickej strany*. Komunistická strana tieto osamotené snahy o zmenu 1990 zakázala (Akbarzadeh 1999: 271-272; Kuru 2002: 87, pozn. 11) a nikoho nenechala na pochybách, že sa nehodlá prepustiť svoje miesto niekomu inému.

Rozpad Sovietskeho zväzu koncom roku 1991 nechal stredoázijské elity v nezávideniahodnej situácii – žiadna z týchto krajín nestála o rozpad zväzu a de facto boli „prinútené k nezávislosti“. Príznačným je konanie kazašského prezidenta Nursultana Nazarbajeva, ktorý ešte po neúspešnom moskovskom augustovom puči loboval pred Najvyšším soviatom za zachovanie voľnejšieho zväzku krajín (Olcott 1992: 110).⁶ Jasný signál vydalo aj turkménske obyvateľstvo v národnom referende o možnosti zachovania ZSSR v marci roku

⁴ Ako už bolo spomenuté, klanové ukotvenie bolo a do veľkej miery dodnes je významným faktorom (ne)úspechu a (ne)presadenia sa v turkménskej spoločnosti. Nijazov, ktorý stratil rodičov a s nimi aj väzby na klan Tekke, bol preto považovaný za neutrálneho kandidáta, ktorý nebude preferovať žiaden z kmeňov. Pre bližší popis fungovania klanov pozri: Edgar 2004, alebo prácu z českého prostredia Horák 2005, predovšetkým strany 103-105 a prejavy v klientelistickej praxi viz 105-109.

⁵ Neprekvapivo, následovalo zakázanie činnosti tejto inštitúcie.

⁶ Pre charakteristiku stredoázijských krajín tesne po vyhlásení nezávislosti a problémoch spojenými s touto transformáciou pozri Olcott 1992.

1991, v ktorom sa za zachovanie vyslovila drvivá 94% väčšina obyvateľstva (Country Studies). Koncom roka 1991 tak vzniklo nezávislé Turkménsko, ktoré sa tak stalo opäť vedľajším produktom zmien v regióne.

Táto situácia stredoázijských krajín sa radikálne líši od pobaltských krajín, ktoré získavali svoju nezávislosť približne v rovnakom čase – absencia verejného nátlaku, alebo nátlaku umiernennej skupiny vo vnútri komunistickej strany znamenala minimálne spomalenie prechodu k demokracii, poprípade jeho úplné zastavenie.⁷

Post-sovietske Turkménsko

V Turkménsku sa nezávislosť prejavila zmenou názvu krajiny a Komunistickej strany Turkménska na názov už predtým zakázanej opozičnej Demokratickej strany Turkménska. Zmena prijatá dekrétom prezidenta Nijazova nebola sprevádzaná zásadnejšou obsahovou, alebo personálnou výmenou v Komunistickej strane. Členská základňa strany ostala bez zmien (Nissman 1994: 184).

V roku 1992 Turkménsko prijíma svoju prvú nezávislú ústavu, ktorá sa zásadne nelíši od klasických ústav liberálnych demokracií. Formálne sa Turkménsko vyčlenilo ako prezidentská demokracia s oddelením jednotlivých mocí s relatívne bežným katalógom práv pre svojich občanov. Ako sa čoskoro ukázalo, dokument bol skôr fiktívnou ako reálnou ústavou.

Zdanlivo rozhodujúcim momentom v post-sovietskom vývoji krajiny sa stali prezidentské voľby v roku 1992, v ktorých kandidoval jediný kandidát – bývalý prezident Turkménskej sovietskej socialistickej republiky zvolený v roku 1990, Saparmurat Nijazov (Cummings, Ochs 2002: 120). Ten vyhral tieto voľby s presvedčivosťou výsledkov sovietskych komunistických strán – získal 99,95 % odovzdaných hlasov. Tento svoj výsledok zlepšil ešte v referende v roku 1994, keď mu ľudovým hlasovaním bol predĺžený mandát do roku 2002 – získal 99,99% podporu obyvateľstva. V roku 1999 bol Nijazov, od roku 1993 zvaný Turkmenbaši, vyhlásený ľudovou radou *Halk Maslahaty* prezidentom na doživotie (Bohr 2006: 8; Nations Encyclopedia 2006; Horák 2005: 115).

Otázkou ostáva, či vôbec niektoré z týchto volieb vôbec ponúkali šancu na zmenu politického systému – podľa Davida Nissmana existovali vyzývatelia Nijazova v prezidentských voľbách, ale podľa úradníkov „nesplnili podmienky na to, aby sa stali kandidátmi“ (Nissman

⁷ Pre konkrétnu situáciu a význam vyhlásenia nezávislosti v jednotlivých stredoázijských krajinách pozri Olcott 1992 a Olcott 1995. Nezanedbateľným faktom je aj to, že všetci prezidenti po vyhlásení nezávislosti okrem Askara Akajeva z Kirgizska boli hlavnými predstaviteľmi svojich domácich komunistických strán. Pozri Akçali 2003: 410.

1994: 183). Politický vývoj po roku 1992 naopak podľa autora tejto state ukazuje, že politická elita na čele s Saparmuratom Nijazovom mala vývoj pevne pod kontrolou a nedovolila žiadnu zásadnú zmenu smerom k liberalizácii režimu. Naopak od roku 1994, v ktorom prezident Nijazov skonsolidoval svoju moc, môžeme sledovať prehlbovanie moci.

Po roku 1992 bolo pomerne jasné, že režim si nevystačí s ideologickou výbavou svojho predchodcu a musel hľadať nové spôsoby svojej legitimizácie. Náhradou sa veľmi rýchlo stal *nacionalizmus* v podobe budovania turkménskeho národa. Vládnuca elita rýchlo prebrala argumenty *Azgybyrliken*, hnutia ktoré potlačila a zakázala, a následne sa začala sústreďovať na budovanie národa.

V praxi sa tieto zmeny dali pozorovať predovšetkým na zmenách jazykovej politiky. Turkménčina sa postupne stávala jediným oficiálnym jazykom s drobnými ústupkami významným národnostným menšinám (Rusom, Uzbekom), o ktoré neskôr aj tak prišli. Charakteristický je prechod z azbuky na latinku a horúčkovitá snaha obnoviť, resp. vybudovať historické tradície krajiny, niekedy aj na úkor ich historickej správnosti.⁸

Predelom pracovného rozdelenia turkménskeho post-sovietskeho vývoja na dve etapy (1992–1994, 1994–doteraz)⁹ sa javí rok 1994 – keď plénum zasadania Valného zhromaždenia OSN schválilo rezolúciu, v ktorej Turkménsku priznáva štatút trvalej neutrality,¹⁰ ale predovšetkým rok, v ktorom bol mandát prezidenta predĺžený do roku 2002, čím boli prezidentské voľby v roku 1997 zrušené (Horák 2005: 115). Od tohto obdobia je režim plne konsolidovaný a je úplne jasné, že ústredným hybateľom turkménskych dejín sa stane Saparmurat Nijazov.

V nasledujúcich častiach práce bude definovaný sultanizmus a provedená jeho aplikácia v turkménskych podmienkach.

⁸ Prezident Nijazov sa viackrát nechal počuť, že historici, ktorí protirečili tézam *Ruhnamy* o etnickom pôvode Turkménov, *asi zle čítali*.

⁹ Problém časového vymedzenia jednotlivých etáp režimu je problematický. Nezodpovedanou otázkou zostáva, či toto pracovné delenie vlády prezidenta Nijazova má oporu v reálnych turkménskych udalostiach, alebo je to len priznanie stavu zo strany prezidenta.

¹⁰ Pozitívna neutralita schválená VZ OSN nemá žiadnu právnu relevanciu. To nebráni turkmenskému režimu toto prvé schválenie neutrality všetkými krajinami sveta prezentovať ako najväčší úspech krajiny a *de facto* súhlas medzinárodného spoločenstva s politikou prezidenta. K právnej analýze a dopadu neutrality ako izolácie pozri Šír 2006.

Sultanizmus: koncept a turkménska prax

Analýza turkménskeho režimu teda musí operovať s nástrojmi skúmania nedemokratických režimov. V nasledujúcich pasážach textu bude vymedzený koncept sultanistického režimu ako ho v roku 1974 navrhol (Linz 2000: 151-154) a neskôr spolu s Houchangom Chehabim prepracoval (Chehabi, Linz 1998: 3-48) J. J. Linz. Pre Linza je sultanistický režim natoľko špecifický, že ho ustanovuje ako kategóriu vedľa totalitných, posttotalitných a autoritárskych režimov.

Od totalitárnych režimov sa sultanizmus líši absenciou prepracovanej ideológie, ktorou by mobilizoval obyvateľstvo – naopak sultanizmu vyhovuje depolitizovanosť spoločnosti. Od autoritárskych režimov sa sultanizmus odlišuje absenciou limitovaného pluralizmu, ktorý umožňuje existenciu aspoň čiastočne autonómnych skupín v spoločnosti a nahrádza ho monizmom nie nepodobným totalitným režimom. Turkménsky režim pod Saparmuratom Nijazovom nevykazoval znaky ani totalitárnej ideológie, alebo mobilizácie. Na druhej strane v ňom nemožno nájsť ani znaky limitovaného pluralizmu.

Základnou charakteristikou sultanizmu (a podľa autora tejto state aj turkménskeho režimu v rokoch 1991–2006) je vláda jednej osoby, ktorá svoju vládu nelegitimuje ani tradičným spôsobom (v chápaní Maxa Webera), ani ideológiou alebo jedinečnou osobnou misiou, ale vládne na základe špecifickej zmesi odmienu a trestov (Linz 2000: 151).

Z makroštrukturálnych podmienok, ktoré sú podľa autorov priaznivé pre vznik sultanizmu, možno spomenúť ľahko dostupné nerastné suroviny (rentiérizmus), kríza suverenity v minulosti a možnosť degenerácie totalitných a autoritárskych režimov do sultanizmu (Chehabi, Linz 1998: 27-37).

Rozšírená definícia, ktorú ponúkajú Chehabi s Linzom dopĺňa hore uvedenú základnú charakteristiku.

... vládca uplatňuje moc bez hraníc, tak ako sa mu páči, bez akéhokoľvek obmedzenia ideológiou alebo hodnotovým systémom. Záväzné nariadenia a rozhodnutia byrokratického aparátu sú permanentne menené vládcovými osobnými arbitrárnymi rozhodnutiami... Dôsledkom je, že korupcia sa rozmáha vo všetkých sférach spoločnosti. Administratíva takéhoto panovníka nie je tvorená štandardnou kombináciou rôznych skupín ako napríklad byrokracie podľa kariérnych postupov, ale prevažne osobami, ktoré si vybral samotný vládca. Medzi nimi často nájdeme členov jeho rodiny, priateľov, obchodných partnerov alebo jedincov, ktorí využívajú násilie za účelom udržania režimu. Ich pozícia a autorita v spoločnosti je daná len absolútnou podriadenosťou vládcovi. Vodca a jeho spoločníci nepredstavujú žiadnu špecifickú spoločenskú triedu alebo skupinu. Napriek tomu, že tieto

režimy môžu byť v mnohom moderné, čo ich charakterizuje, je slabosť tradičnej, a legálno-racionalistickej legitimacy ako aj absencia ideologického apelu.

(Chehabi, Linz 1998: 7)

Chehabi s Linzom identifikujú 5 sfér, ktoré napomáhajú rozoznať sultanistický režim a ktorých turkménska prax bude priblížená v odsekoch – *personalizmus*, *fungovanie administratívy* (Linz a Chehabi používajú termín nejasná hranica medzi režimom a štátom), *demokratická fasáda*, *úzka sociálna báza podpory* a *narušený kapitalizmus*. Po analýze bude nasledovať zhrnutie činnosti režimu a zhodnotenie vhodnosti klasifikácie režimu ako sultanistického.

Personalizmus a dynastizmus

Personalizmus sultanistických režimov sa prejavuje predovšetkým *kultom osobnosti* a *dynastizmom*. Veľmi populárnymi v rámci budovania kultu sú nové tituly, či prezentácia vodcu ako významného mysliteľa. Dynastizmus sa prejavuje výskytom rodinných príslušníkov v mocenských štruktúrach a plánovaním nástupníctva práve z týchto kruhov (Chehabi, Linz 1998: 13-17).

Saparmurat Nijazov bol do svojej smrti rozhodujúcou postavou v krajine a propaganda vytvorená okolo jeho osoby rozhodne spĺňa prísne kritéria na označenie za kult osobnosti. Niektorí komentátori ho považujú dokonca za prepracovanejší ako Stalinov, alebo Saddáma Husseina (ICG 2003: 1). V roku 1993 *Halk Maslahaty* schválil prezidentovi titul Turkmenbaši, čo v preklade znamená čosi ako „Otec Turkménov“. Prezidentova prezentácia voči obyvateľom Turkménska naozaj pripomínala správanie sa niekedy viac, niekedy menej blahosklonného otca, ktorý vie všetko najlepšie a o všetko sa dokáže postarať. Článok turkménskych novín ho cituje: „Mohol by som vám dať na stôl všetko, čo potrebujete, ale potom by nikto nepracoval. A kto bude potom obrábať a zlepšovať krajinu?“ (citované podľa Kuru 2002: 78).

Kult osobnosti mal údajne integrovať ešte stále rozdelenú turkménsku spoločnosť. Podľa pracovníka medzinárodnej agentúry v Ašchabade sa Nijazov štylizoval do „pozície moderného Atatürka, ktorý spojí turkménske kmene do národného štátu, ktorý sa stane jeho osobným monumentom a cestou do nesmrteľnosti“ (Brown 2003: 207). Snaha o budovanie moderného národa je doplnená aj vždy-prítomným sloganom *Halq, Watan, Turkmenbaši* (Ľudia – Národ – Turkmenbaši) a prisahou vernosti Turkménsku (Edgar 2004: 1; ICG 2003: 5).

Kult osobnosti za vlády Turkmenbašiho bol najviditeľnejší na všadeprítomných plagátoch a billboardoch prezidenta, ktorého podobizne sa okrem bankoviek nachádzali aj na bežných potravinách. Plagáty sa často obmieňali, napríklad potom ako sa zmenila farba vlasov Nijazova,

boli obmenené takisto aj plagáty vodcu. Megalomanský kult osobnosti podčiarkovala vášeň pre budovanie vlastných sôch, v centre Ašchabadu, hlavného mesta, je zlatá socha Nijazova, ktorá sa otáča okolo vlastnej osi a ukazuje Slnku smer, ktorým má putovať po oblohe (ICG 2003: 5; Horák 2005: 98, 115). Až chorobná sústredenosť Turkmenbašiho na seba sa prejavovala v pomenovávaní lodí, obcí a geografických útvarov po svojej rodine, predovšetkým po svojej matke a otcovi, a samozrejme, sebe. Turkmenbaši pociťoval potrebu premenovať aj názvy mesiacov, pričom jeden z nich nesie meno jeho matky a hneď prvý mesiac sa volá – prekvapivo – Turkmenbaši. Turkménska televízia pravidelne vysiela seriály, ktorých hlavnou postavou je Nijazov v rôznych obdobiach svojho života (Pannier 2006).

Nijazov sa preto často hrdil svojimi úspechmi na medzinárodnom poli, o ktorých reálnosti sa dá dobre pochybovať. Za posledných 10 rokov vraj bol ocenený Svetovou organizáciou pre duševné vlastníctvo aj Medzinárodnou komisiou pre aviatiku. Okrem medzinárodných úspechov bol trikrát ocenený titulom „Hrdina Turkménska“, ktorý mu udelil parlament. Rôzne tituly medzi inými aj Matka a hrdinka národa boli udelené posmrtné jeho rodičom, rok 2004 bol vyhlásený za rok Nijazovho otca, rok 2005 zasa za rok knihy *Ruhnama*.

Ruhnama (v preklade Kniha duše) – dielo prezidenta-filozofa má poskytnúť režimu Turkmenbašiho akúsi ideologickú legitimitu. Účelom tejto knihy je podľa prezidenta ponúknuť občanovi odpoveď na každú otázku, s ktorou môže prísť do styku. Toto tvrdenie je myslené natoľko vážne, že *Ruhnama* je jednou z hlavných vyučovacích pomôcok vo všetkých vzdelávacích inštitúciách (bližšie pozri Bohr 2006: 14; ICG 2004: 10). Detailná znalosť sa vyžaduje pri prijímaní do verejnej služby, alebo pred absolvovaním kurzu k získaniu vodičského preukazu. Prezident bol za jej napísanie ocenený predaním prorockej barly a nového titulu. *Ruhnama* je verejne prezentovaná ako kniha na pozícii Koránu či Biblie, režim vyžadoval jej vystavovanie a modlitbu k Turkmenbašimu od moslimov a kresťanov pred ich cirkevnými obradmi (ICG 2004: 6).

V praxi ale sotva možno *Ruhnamu* so svojimi historicko-duchovnými tézami¹¹ považovať za ideológiu režimu – režim má málokedy potrebu zdôvodňovať svoje rozhodnutia na základe *Ruhnamy* – naopak, svoje rozhodnutia skôr nevysvetľuje. Problémom chápania *Ruhnamy* ako ideológie v zmysle totalitného režimu je aj neschopnosť mobilizovať obyvateľstvo, čo by bolo v príkrom rozpore so záujmami vládnej elity, ktorej demobilizované obyvateľstvo s poddanskou politickou kultúrou vyhovuje.

¹¹ Čitateľa možno odkázať na článok Slavomíra Horáka (2003), prípadne na samotné dielo preložené aj do češtiny (Nijazov 2006).

Druhú časť podmienky sultanizmu spojenou s osobou vládcu – ***dynastizmus*** – je možno v Turkménsku nájsť len problematicky. Turkmenbaši napriek relatívne krehkému zdraviu, ktorému podľahol v nie najnižšiemu veku (66 v 2006), neposkytol odpoveď k tomu, kto by sa mohol stať jeho nasledovníkom. V protiklade k ideálnemu typu sultanistického režimu, nebol obkľúčený rodinnými príslušníkmi – kvôli svojmu sirotskému pôvodu a pre nezhody v rodine. Jeho syn je údajne inštruovaný, aby sa zdržiaval ďaleko od krajiny výmenou za dostatočný obnos prostriedkov dostačujúcich pre jeho vášeň pre hazardné hry, a jeho manželka a dcéra sa nachádzajú údajne v Moskve. Do budúcnosti však nebolo možné vylúčiť nástup syna Murata, ktorý sprostredkováva obchody s ropou a disponuje relatívne veľkým bohatstvom (ICG 2003: 8), táto špekulácia sa nateraz nepotvrdzuje. Turkmenbaši až po svoju smrť zostal „sám s národom.“

Fungovanie administratívy (nejasná hranica medzi režimom a štátom)¹²

Administratíva je v sultanistických režimoch posiatá lojálnym personálom, ktorý za svoje pozície vďačí osobnej priazni vodcu. Úradníci si však nemôžu byť istí svojimi miestami – sú povyšovaní a degradovaní na základe rozhodnutia vládcu. Špecifickú úlohu zohráva armáda, v rámci ktorej sa sultán veľmi často snaží udržať napätie medzi jej jednotlivými zložkami, ktoré tak spoločne proti nemu nepovstanú (Chehabi, Linz 1998: 10-13).

Turkménsky politický režim bol úplne závislý na svojvôli Nijazova. Administratíva nebola v zásade schopná prijať žiadne rozhodnutie bez vplyvu prezidenta. Táto situácia sa ešte zhoršila po roku 2002, v ktorom bol na Turkmenbašiho spáchaný atentát¹³ (ICG 2004: 2). Turkmenbaši tak rozhodoval v krajine o všetkom od smerovaní krajiny až po obchod s nerastnými surovinami, či o dobe vhodnej na siatie bavlny (ICG 2004: 15).

Neistota a nedostatok autonómie pri rozhodovaní bránila efektívnemu výkonu štátnej správy, ekonomika krajiny a sociálny stav obyvateľstva sa povážlivo zhoršuje. Zdá sa, že prezident čelil klasickej „dileme diktátora“, nevedel zistiť aký je skutočný stav krajiny, pretože

¹² Ak sa sultanizmus prejavuje arbitárnosťou totalitných režimov bez ideológie, tak potom s nimi zdieľa aj nejasnú hranicu medzi režimom a štátom. V praxi sa môžeme rozprávať o zrastení štátu a spoločnosti. Napriek tomu, že Linz s Chehabim rozprávajú v tejto vlastnosti o oddelení režimu od štátu, charakteristika, ktorú ponúkajú, sa skôr dotýka samotného fungovania a vzťahov medzi jednotlivými „funkčnými zložkami“ administratívy.

¹³ V roku 2002 bol na prezidenta údajne spáchaný atentát opozičnými silami. O autentickosti atentátu a úlohe opozície v ňom existujú pochybnosti – bez pochybnosti však ostáva vlna represí a zásahov proti tým častiam spoločnosti, ktoré si dokázali uchovať akési zbytky autonómie. Miera predpovedateľnosti chovania režimu po atentáte radikálne klesla. K brutálnym opatreniam, ktoré po atentáte nastali pozri predovšetkým správu reportéra OBSE prof. Emmanuela Decauxa (2003).

aparát sa bál následných trestov a samotné zvyšovanie represie problém vzájomnej komunikácie neriešilo (George 2005: 7; ICG 2004: 15).

Administratíva zaviedla poplatky za zdravotníctvo, obmedzila bezplatné dodávky plynu a elektriny v krajine. Verejná sféra utrpela vážne škody prepustením približne 12 000 učiteľov a 17 000 medicínskych pracovníkov, ktorých nahradila vojakmi v povinnej službe. Vysvetlením režimu pre tieto kroky bolo, že „aj tak neboli dobrí“ (Brown 2003: 212; ICG 2004: 10).

Systém dobre vyvažoval odmeny a tresty. Odmeny za lojalitu boli finančne lukratívne, pričom ďalšie široké možnosti korupcie režim nielen toleroval, ale aj odporúčal. Tresty boli tvrdé a často zasahli rodiny potrestaných (ICG 2004: 3). V posledných rokoch sa režim Turkmenbašiho dostával do čoraz vyššieho tempa nepredvídaných akcií, ktoré možno sledovať v rozhodnutiach o odvolaní úplného jadra blízkych spolupracovníkov prezidenta. Úradníci na vysokých postoch po atentáte nezostávali dlhšie ako rok, zvyšovala sa tak miera, s ktorou sa snažili uspokojiť svoje materiálne potreby. V krátkom časovom období boli odvolávaní (najčastejšie pod zámienkou korupcie, ktorá je však všadeprítomná, alebo zlyhania pri pestovaní bavlny), prevelení na iné miesto, alebo zbavení úradu vo verejnej službe. Účelom týchto presunov mohla byť snaha zabrániť vytvoreniu pevných patrónskych väzieb, ktoré by oslabovali pozíciu prezidenta. Po roku 2000 sa títo úradníci dostávajú aj do núteného exilu (spolu s „nedôveryhodnými“ obyvateľmi na uzbeckých hraniciach), pracovných táborov, alebo do väzenia (Bohr 2006: 10, 18; Decaux 2003: 27; ICG 2004).

Ak ešte v roku 2004 *International Crisis Group* uvádzala ako možných nástupcov Turkmenbašiho Joliho Gurbanmuradova, ministra zodpovedného za obchod s ropou a šéfa kancelárie prezidenta, slúžiaceho od roku 1992, Rejepa Sapatova na základe dôvery, ktorú požívali, tak v roku 2005 boli obidvaja obvinení a odsúdení za spreneveru a špionáž, resp. korupciu (Bohr 2006: 7). O nestálosti dôvery sa už skôr presvedčil bývalý minister zahraničných vecí Boris Šikhmuradov, ktorý údajne stál v čele atentátu na prezidenta.

Podľa výpočtov opozície v exile sa za 14 rokov vlády Turkmenbašiho vystriedalo 58 podpredsedov vlády, z ktorých len 5 dodnes pracuje vo verejnej službe. Zvyšných 53 je buď odsúdených, nezamestnaných alebo v domácom väzení (Gundogar podľa Bohr 2006: 7).

Demokratická fasáda

Sultanizmus tak, ako aj iné nedemokratické režimy má dnes potrebu definovať sa ako demokratický režim (Sartori 1993: 5-10). Svoju demokratickosť sa snaží potvrdiť formálnou

deľbou moci, niekedy povolením existencie viacerých politických strán, organizovaním (zmanipulovaných) volieb a plebiscitov, ktoré vládca neprehráva (Chehabi, Linz 1998: 17-19).

Formálne fungovanie Turkménskej republiky vymedzuje Ústava. Prvá bola prijatá v roku 1991, nasledovali jej novelizácie v rokoch 1995 (permanentná neutralita), 1999 (zmeny v postavení *Halk Maslahaty a Medžlisu*; pozri ďalej) a v roku 2005 (zmena spôsobu ustanovenia regionálnych guvernérov).

Na čele republiky stojí prezident, ktorého ústavné právomoci sú rozsiahle – je hlavou štátu a najvyšším exekutívnym orgánom, dbá na ochranu republiky, je hlavným veliteľom ozbrojených síl, má právo vetovať zákon (2/3 *Medžlisu* majú právo toto veto prehlasovať), rozhoduje o milostiach, menuje hlavného prokurátora a vydáva dekréty s platnosťou zákona (bližšie pozri čl. 57 Ústavy; Horák 2005: 88; Šír 2004: 29). Ak sa ústava Turkménska z roku 1992 odklňala od demokratických noriem, tak to bolo predovšetkým právom prezidenta menovať generálneho prokurátora a 5 ročnou lehotou pre pôsobenie sudcov (čl. 57 a 102 Ústavy; Constitution: 66, 70).

Legislatíva je tvorená 50 členným parlamentom, ktorý sa nazýva *Medžlis*. Je volený dvojkolovým väčšinovým systémom v jednomandátových obvodoch. V praxi nemá skoro žiadnu politickú silu – v roku 1999 bola jeho veľká časť právomocí presunutá na ďalšie kvázi-parlamentné teleso *Halk Maslahaty*¹⁴.

Ľudová rada, *Halk Maslahaty*, je inštitúciou *sui generis*, ktorá by v prípade reálnej deľby moci bola štvrtou mocou. *Maslahat*, teda snem je založený na tradičnej forme politickej samosprávy kmeňov. *Halk Maslahaty* sa objavuje ako orgán, ktorý ma rozhodovať najdôležitejšie politické otázky smerovania krajiny a má predstavovať „najvyšší zastupiteľský orgán ľudu“ (Šír 2004: 29). Uznesenia orgánu majú nejasnú právnu povahu a nie je zrejmé, či sú právne vynútiteľné. Problém vynútiteľnosti práva však je všeobecným problémom turkménskej politickej obce.

Zaujímavým sa javí zloženie tohto orgánu, ktorý v sebe kombinuje všetky tri prvky klasického trojdelenia štátnej moci – exekutívu, ktorá je v *Halk Maslahaty* reprezentovaná prezidentom a vládou, legislatívu, ktorá je reprezentovaná poslancami *Medžlisu*, a súdnej moci, ktorá je reprezentovaná napr. predsedom najvyššieho súdu a generálnym prokurátorom. Okrem týchto reprezentantov „klasických mocí“ sa v *Halk Maslahaty* vyskytujú aj volení zástupcovia občanov z nižších samosprávnych jednotiek, reprezentanti režimom založených podporných

¹⁴ O obsadzovaní mandátov do parlamentu bude pojednané v pasáži o demokratickej fasáde režimu. Detailný popis *Halk Maslahaty* je pre českého čitateľa dostupný v článku Jana Šíra (2004).

združení. Ako podotýka Jan Šír (2004: 29) – *Halk Maslahaty* býva často pripodobňované k zjazdom KSSS. Rozsah telesa (približne 2500–3000 členov) a jeho reálna politická úloha (udeľovanie vyznamenaní prezidentovi a propagandistická misia) by tomu nasvedčovali.

Turkménsko za Nijazova bolo dlhodobo jedinou stredoázijskou krajinou bez domácej opozície. Demokratická strana Turkménska s prehľadom vyhrala všetky voľby do *Medžlisu*. V krajine nepôsobila žiadna iná strana,¹⁵ napriek tomu, že čl. 28 Ústavy existenciu viacerých strán predpokladá (Constitution: 63). Návrhy na registráciu nových strán boli zamietnuté.

V roku 1994 kandidovalo na 50 miest 51 kandidátov, v roku 1999 104 kandidátov a v posledných voľbách dokonca 131. Volebná účasť je tradične vysoká – až na posledné voľby, v ktorých hlasovalo len 78,88 % voličov, čo je približne 20% pokles účasti, ktorý vláda ospravedlňovala veľmi studeným počasím v dobe konania (Bohr 2006: 9). Na druhej strane – vysoká účasť bola často dosahovaná nútením voličov k urnám, hrozbami straty zamestnania pri nevolení (predovšetkým pri pracovníkoch vo verejnej sfére) a obyčajným falšovaním výsledkov (Bohr 2006: 9). Voľby v krajine pod Turkmenbašim nemali žiaden vplyv na režim – všetci kandidáti sú dopredu preverení a schválení v troch straníckych úrovniach Demokratickou stranou Turkménska. OBSE odmietala vysielat' pozorovateľov k voľbám so zdôvodnením, že legislatíva je neadekvátne aj pre minimálne demokratické voľby. Odpoveď turkménskeho obyvateľa na otázku, či pôjde voliť objasňuje situáciu:

[Náš] hlas nemá zmysel a authority budú proklamovať aj tak 100% účasť. V najhoršom prípade príde agitátor [ku nám] domov a niekto z rodiny asi pôjde a odvolí za všetkých.

(Ochs 1997: 321)

Napriek viacerým vyjadreniam prezidenta, že sa do roku 2010, v ktorom dosiahne 70 rokov, vzdá úradu, nebol tento scenár pravdepodobným. Každoročnou ceremóniou *Halk Maslahaty* prezidenta vyzval, aby ostal v úrade a v hlasovaní o tomto kroku bol prezident jediným hlasujúcim proti (Bohr 2006: 9).

Úzka sociálna báza

Slovami Chehabiho a Linza sa sultanistický vládca dostáva k moci veľmi často za pomoci jasne rozpoznateľnej skupiny – ako však postupne stráca podporu tejto skupiny, začne vládnuť

¹⁵ Osamoteným autorom, ktorý tvrdí, že okrem DPT je zaregistrovaná ďalšia politická strana – Roľnícka stana, ktorá ale nie je aktívna, je David Nissman. Pozri Nissman 1994.

za pomoci zmesi strachu a odmien. Tento spôsob vedie k tomu, že neskôr sa bázou režimu stávajú len klienti, ktorí prijímajú odmeny (Chehabi, Linz 1998: 19-21).

V prípade Saparmurata Nijazova možno pravdepodobne konštatovať, že jeho sociálnou bázou, ktorá ho po nezávislosti udržala pri moci, bola členská základňa komunistickej strany. Personalizáciou režimu Turkmenbašiho postupne bývalí komunisti strácali politický vplyv.¹⁶ Za veľký úspech režimu z pohľadu stability možno považovať elimináciu nebezpečenstva plynúcu z klanového charakteru spoločnosti.

Turkménsky režim, ktorý disponuje jednými z najväčších zásob ropy a zemného plynu na svete, dokáže distribuovať veľké výnosy z predaja. Časť týchto finančných prostriedkov smerovala do podpory blízkych skupín, ktoré sú tak vďačnými podporovateľmi prezidenta. Jednalo sa predovšetkým o prezidentskú gardu, ktorá chránila prezidenta, či rôznych podnikateľov, ktorí sa podieľajú na megalomanských dobrodružstvách (ICG 2003: 8-9; Bohr 2006: 17-18).

Osvetľujúcim príkladom tohto fungovania je Špeciálny prezidentský fond, do ktorého plynie približne 80 % výnosov z obchodovania s ropou, čo predstavuje asi 1/2 rozpočtu (Sabot 2003: 56, pozn. 25). Nakladanie s prostriedkami vo fonde je výlučne v právomoci prezidenta, ktorý tak môže poskytnúť motiváciu pre konanie,¹⁷ alebo niektorý zo svojich bizarných projektov¹⁸ (ICG 2004: 15).

Po smrti Turkmenbašiho začali na povrch presvitieť informácie o jeho tajných fondoch, prostredníctvom ktorých mohol motivovať svojich spojencov. Na účtoch Deutsche Bank sa majú údajne nachádzať 2 až 3 miliardy amerických dolárov, ktoré mali inak patriť daňovým poplatníkom (International Herald Tribune 2006). Režim zároveň poskytuje odmeny aj svojim privieraním očí nad obchodmi s drogami, do ktorých je údajne zapojená štátna administratíva (ICG 2004: 18-19).

Narušený kapitalizmus, ktorý Chehabi s Linzom (1998: 36) spomínajú ako jeden z piatich bodov definujúcich sultanistické režimy je skôr dôsledkom faktov, ktoré už boli spomenuté. Režim nemusí zásadne protestovať proti princípu voľného obchodu, skôr slabá

¹⁶ Táto hypotéza má špekulatívny charakter a pre jej akceptáciu by bolo potrebné je doložiť dostatočnými argumentami – napríklad zbavovaním sa konkrétnych osôb z komunistického okruhu, ktorí v minulosti zastávali významné pozície. Autor nedisponuje takýmito podkladmi, a preto len predkladá takúto úvahu ako špekuláciu.

¹⁷ Pre detaily o tomto klientelistickom systéme pozri Horák 2003, s. 105-109.

¹⁸ Medzi ďalšie plánované projekty patrí palác z ľadu, horská železnica, či zalesnenie púšte. Zahraničné médiá sa často sústreďia na tieto absurdné projekty, čím napomáhajú vytváraniu imidžu Nijazova ako neškodného hlupáka. Opak je ale pravdou. Porovnaj s Denber 2006.

ochrana bežných investícií, vymožitelnosť práva a nepredvídateľnosť režimu je nepriaznivá pre bežný funkčný kapitalizmus. V praxi sa tento „kleptokratický režim“ snaží získať čo najviac hmotných statkov. Je otázka, či možno rozprávať o „narušenom kapitalizme“ v krajine, kde nikdy nebol a kde doteraz centrálné plánovanie, typicky zberu bavlny, je dominantnou metódou riadenia ekonomiky (Pannier 2006).

Korupcia je javom, ktorý presakuje turkménskou spoločnosťou. Jednak to je spôsobené pretrvávajúcimi tradičnými kmeňovými zväzkami a nedostatkom základných služieb a tovaru. Šedá ekonomika tvorí zdroj pri získavaní týchto komodít. Barterový obchod s obchodnými partnermi Turkménska, ktorí nie sú schopní platiť v tvrdej mene tomuto len napomáha. Korupcia je aj závažnou brzdou prílevu zahraničných investícií, okrem toho, že investície sú ohrozené zásahmi administratívy, režim očakáva navrátenie približne 20 % investícií do rôznych „fondov.“ Spoločnosti, ktoré tento príspevok neodvádzajú sú skúmané daňovými úradmi a je im vyhrážané, že ich majetok bude zabavený (Ochs 1997: 16).

Zhodnotenie režimu a perspektívy

Turkménsky režim Saparmurata Nijazova (1991–2006) bol vysoko represívny a jeho neutralita sa prejavovala skôr ako režimom vnútená izolácia – médiá sa nachádzali pod kontrolou režimu a neposkytovali obyvateľom reálny obraz o stave v krajine. Medzinárodné médiá sú v chudobnej krajine nedostupné, ako aj káblová televízia, ktorá bola zakázaná. Satelity sú síce legálne, ale pre vysoké ceny prakticky nedostupné. Len asi 8000 užívateľov má prístup na filtrovaný internet. Od zakázania činnosti rozhlasovej stanice *Radio Mayak* sa tak jediným zdrojom informácií stalo Rádio Sloboda, ktoré sa snažila vláda rušiť. Média pod vplyvom vlády neinformovali o politických zmenách ktoré sa v rokoch 2003–2005 udiali na Ukrajine, v Gruzínsku, alebo Kirgizsku, ako aj o nepokojoch v uzbeckom meste Andidžán v máji roku 2005 (Bohr 2006: 12-13; ICG 2004: 12).

Turkmenbaši tak využíval postup komunistického Albánska, ktoré vákuovo izolovalo svojich občanov (kontroly pri cestovaní po krajine, čierne listiny osôb, ktoré nesmú vycestovať) a tvrdilo im, že žijú v blahobyte (ICG 2003: 6; Bohr 2006). Za významný úspech turkménskeho režimu možno považovať oslabenie klanových väzieb, resp. neschopnosť mobilizovať proti režimu pomocou týchto väzieb.

Tradične pasívne obyvateľstvo začínalo v posledných rokoch prejavovať nespokojnosť, dokonca aj v podobách demonštrácií – tie však nesmerovali ku kritike politického usporiadanie v krajine, ale ku ochrane vlastných, alebo rodinných záujmov ako napríklad strach o svoje úspory

v bankách (1998), zníženie počtu rokov povinnej školskej dochádzky (2001), zatvorenie bazáru a následné odoslanie zákazníkov zbierať bavlnu (2001), alebo na podporu bývalého starostu mesta Turkmenbaši, ktorý bol údajne zatknutý za jeho protikorupčnú (!) politiku (Brown 2003: 208-209). Najväčšou výzvou režimu za účasti ľudu bola demonštrácia v roku 1995, keď opozícia spolu so skupinou občanov (nie viac ako 1000) požadovala odstúpenie prezidenta a vypísanie nových volieb. Vláda bola síce prvotne zaskočená, ale rýchlo zareagovala smerom k umlčaniu demonštrácie za pomoci ozbrojených zložiek (Sabol 2003: 51). Do budúcnosti je nejasné, či sa režimu naozaj podarilo vytvoriť silnú turkménsku identitu, alebo či sa po prípadnom uvoľnení tlaku spoločnosť ocitne v hrozbe eskalácie klanového napätia.

Perspektívy režimu do budúcnosti tak boli pred smrťou Turkmenbašiho pomerne nejasné. Režim na prvý pohľad vyzeral stabilne a predpokladalo sa jeho ohrozenie vývojom cien na surovínových trhoch, a teda znížením množstva „služieb“, ktoré by tak mal Turkmenbaši k redistribúcii. Zdalo sa, že režim utužuje svoje zovretie spoločnosti, jeho represívnosť rastie, pričom bolo veľmi ťažké predpokladať, či krajina dokáže túto mieru represie dlhodobo vydržať bez katastrofy. Analytici nepredpokladali zásadnú úlohu demobilizovaného obyvateľstva vo vývoji krajiny, neočakávala sa tak žiadna farebná revolúcia po vzoroch iných post-sovietskych krajín.¹⁹ Opozícia režimu sa nachádzala v zahraničí a nebola schopná akcie. Atentát na prezidenta Nijazova v roku 2002 vyvolal v radoch opozície rozpory ohľadom vhodnej stratégie premeny režimu. V roku 2003 síce vytvorila *Úniu demokratických síl Turkménska*, ale podľa slov Annette Bohr ostávala „zúbožená, malá, slabá a náchylná k vnútorným nezhodám“ (Bohr 2006: 8). Turkménskym obyvateľom tak šanca na zmenu „spadla do lona“.

Klasifikácia režimu

Prezident Saparmurat Nijazov po roku 1994 konsolidoval pod nacionalistickou politikou post-sovietske Turkménsko a svoju moc do podoby, ktorá významnou mierou naplňuje rysy sultanistického režimu podľa konceptu H. Chehabiho a J. J. Linza.

Dnešný režim funguje na princípe odmien v podobe ziskov z predaja nerastných surovín a obmedzenom a neistom podiele na politickej moci, a trestov, ktoré siahajú až k ohrozeniu fyzickej integrity jedinca. Problematickou časťou klasifikácie nijazovského Turkménska je absentujúci prvok dynastizmu, keďže prezident neudržiaval blízke styky so žiadnym členom svojej rodiny.

¹⁹ Pre hodnotný pohľad na tému farerbných „revolúcií“ pozri Šimov 2005 a McFaul 2006.

Napriek problémom pre klasifikáciu Turkménska, ako ktoré uvádzajú Sally Cummings a Michael Ochs (2002) – konkrétne v ideálne-typickom sultanistickom režime očakávanej autonómii ozbrojených síl, či niektorých makro-štrukturálnych podmienkach, je možné 'Turkménsko za sultanistický režim považovať'. Pre takúto klasifikáciu Turkmenbašihó režimu vystupuje silný personalizmus režimu, spôsob fungovania administratívy, rentierska politika, absencia mobilizujúcej ideológie na úkor materiálnej motivácie elít, či absencie limitovaného pluralizmu. Hlavným prvkom, ktorý napovedá, že by mohlo ísť o sultanistický režim je ale práve systém odmien a trestov, ktorý fungoval *par excellence*.

Otvorenou otázkou do budúcnosti ostáva vývoj a posun turkménskeho režimu, ktorý bol donedávna organizáciou *Freedom House* považovaný za druhý najrepresívnejší na svete po severokórejskom režime. Príliš optimistické očakávania nie sú namieste, plánované prezidentské voľby (február 2007) neponúkajú priestor pre reálnu zmenu. Všetci kandidujúci boli schválení *Halk Maslahaty* a sľúbili pokračovať v politikách Turkmenbašihó (Taipei Times 2007). Exilová opozícia má pre uzatvorenie hraníc s Uzbekistanom problém sa do krajiny vôbec dostať (International Herald Tribune 2007; Economist 2007). Rýchle obžalovanie a uväznenie ústavného nástupcu prezidenta Nijazova Overzgeldi Atajeva naznačuje, že napriek očakávaniu nenastalo mocenské vákuum. Blesková zmena ústavy spojená s nástupom Turkmenbašihó osobného doktora a bývalého ministra zdravotníctva Gurbanguliho Berdymuhamedova, ktorý má údajne krytie prezidentskej gardy, naznačuje, že nedemokratický režim sa v Turkménsku zrejme nekončí, len mení.

Zoznam použitej literatúry a zdrojov

Pozn. Uvedene elektronické zdroje sú aktuálne k 31. 7. 2007.

- Akbarzadeh, S. (1999): National Identity and Political Legitimacy in Turkmenistan, *Nationalities Papers*, Vol. 27, No. 2, pp. 271-290.
- Akçali, P. (2003): Nation State Building in Central Asia: A lost Case?, *Perspectives on Global Development and Technology*, Vol. 2, No. 3-4, pp. 409-429.
- Al-Bassam, K. (1997): The Evolution of Authoritarianism in Turkmenistan, *Demokratizatsija*, Vol. 5, No. 3, pp. 386-405.
- Bohr, A. (2006): Turkmenistan 2006, in: Freedom House: *Nations in Transit 2006*, on-line text <<http://www.freedomhouse.hu/Bohrransit/2006/turkmenistan2006.pdf>>.
- Brown, B. (2003): Governance in Central Asia: The Case of Turkmenistán, *Helsinki Monitor*, Vol. 14, No. 3, pp. 206-217.
- Bushev, A. (1994): Turkmenistan. A kind of Prosperity, *The Bulletin of the Atomic Scientists*, January/February, pp. 44-47.

- Constitution of Turkmenistan, in: Decaux, E. (2003): *OSCE Rapporteur's Report on Turkmenistan*, pp. 61-71, on-line text <<http://www.osce.org/item/1832.html>>.
- Country Studies: *Turkmenistan: Sovereignty and Independence*, on-line text <<http://countrystudies.us/turkmenistan/5.htm>>.
- Cummings, S. N. – Ochs, M. (2002): Turkmenistan – Saparmurat Nijazov's inglorious isolation, in: Cummings, S. N. (ed.): *Power and Change in Central Asia*, London – New York, Routledge.
- Decaux, E. (2003): *OSCE Rapporteur's Report on Turkmenistan*, on-line text <<http://www.osce.org/item/1832.html>>.
- Denber, R. (2006): *Observations: Cruelty behind a joke*, on-line text <<http://hrw.org/english/docs/2006/07/03/turkme13659.htm>>.
- Economist (2007): *Turkmenistan's New Father*, January 24, 2007.
- Edgar, A. L. (2004): *Tribal Nation. The Making of Soviet Turkmenistan*, New Persey, Princeton University Press.
- George, Ch. (2005): *Calibrated coercion and the maintainance of hegemony in Singapore*, Asian Research Institute Working Paper Series No. 48.
- Horák, S. (2003): Ideologie autoritativního režimu – příklad Turkmenistánu, *Mezinárodní politika*, roč. 27, č. 12, s. 30-33.
- Horák, S. (2005): *Střední Asie mezi Východem a Západem*, Praha, Karolinum.
- Chehabi, H. E. – Linz, J. J. (1998, eds.): *Sultanistic regimes*, Baltimore, John Hopkins University.
- International Crisis Group (2003): *Cracks in the Marble: Turkmenistan's Failing Dictatorship*, on-line text <<http://www.crisisgroup.org/home/index.cfm?id=1445&l=1>>.
- International Crisis Group (2004): *Repression and Regression in Turkmenistan: A New International Strategy*, on-line text <http://www.crisisgroup.org/home/index.cfm?action=login&ref_id=3091>.
- International Herald Tribune (2006): *Intrigue follows death of Turkmenistan's president*, 21. decembra 2006, on-line text <<http://www.iht.com/articles/2006/12/21/news/turkmen.php>>.
- International Herald Tribune (2007): *OSCE will not monitor this month's presidential election in Turkmenistán*, 1. februára 2007, on-line text <<http://www.iht.com/articles/ap/2007/02/01/asia/AS-GEN-Turkmenistan-Election.php>>.
- Kuru, A. T. (2002): Between the state and cultural zones: nation building, *Turkmenistan in Central Asian Survey*, Vol. 21, No. 1, pp. 71-90.
- Linz, J. J. (2000): *Totalitarian and Authoritarian Regimes*, Boulder – London, Lynne Rienner Publishers.
- McFaul, M. (2006): Political Transitions. Democracy and the Former Soviet Union, *Harvard International Review*, Vol. 28, No. 1, pp. 40-45.
- Nations Encyclopedia (2006): *Rise To Power*, on-line text <<http://www.nationsencyclopedia.com/World-Leaders-2003/Turkmenistan-RISE-TO-POWER.html>>.
- Nijazov, S. (2006): *Rubnama*, on-line text <<http://www.turkmenistan.gov.tm/rubnama/rubnama-chs.html>>.
- Nissman, D. (1994): Turkmenistan (Un)transformed, *Curent History*, Vol. 93, No. 582, pp. 183-186.
- Ochs, M. (1997): Turkmenistan: the quest for stability and control, in: Dawisha, K. – Parrot, B. (eds.): *Conflict, cleavage, and channge in Central Asia and the Caucasus*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Olcott, M. B. (1992): Central Asia's Catapult to Independence, *Foreign Affairs*, Vol. 71, No. 3, pp. 108-130.
- Olcott, M. B. (1995): Central Asia: The Calculus of Independence, *Current History*, Vol. 94., No. 594, pp. 337-342.

- Pannier, B. (2006): *Turkmenistan: Chronology of Events*, on-line text <<http://www.eurasianet.org/turkmenistan.project/files/TurkmenChronology1-05.doc>>.
- Sabol, S. (2003): Turkmenbashi. Going It Alone, *Problems of Post-Communism*, Vol. 50., No. 5, pp. 48-57.
- Sartori, G. (1993): *Teória demokracie*, Bratislava, Archa.
- Šimov, J. (2005): Barevné revolúcie v zemích SNS: To be continued? *Mezinárodní politika*, roč. 29, č. 5, s. 24-28.
- Šír, J. (2004): Role lidového shromáždění v ústavněprávním systému postsovětského Turkmenistánu, *Mezinárodní politika*, roč. 28, č. 4, s. 29-30.
- Šír, J. (2006): „Pozitivní neutralita“ postsovětského Turkmenistánu, *Mezinárodní politika*, roč. 30, č. 1, s. 13-15.
- Taipei Times (2007): *Major reforms unlikely in Turkmenistan, experts say*, 26. januára 2007, on-line text <<http://www.taipeitimes.com/News/world/archives/2007/01/26/2003346405>>.